

SYLWESTER DWORACKI

HERAKLES I JEGO CZYNY WEDŁUG DIODORA SYCYLIJSKIEGO

Mit o Heraklesie ujął w wielkim poetyckim skrócie Adam Mickiewicz w *Odzie do młodości*:

Dziekiem w kolebce kto łeb urwał Hydrze,
Ten młody zdusi Centaury,
Piekłu ofiarę wydrze,
Do nieba pójdzie po laury (w. 44–47).

W literaturze greckiej mit o Heraklesie pojawia się od jej zarania. Zanim przejdę do Diodora Sycylijskiego, wymienię z niej kilka wybranych miejsc:

Rodzice:

Po niej przyszła Alkmena, żona Amfitriona,
Którą Zeus pochwyciwszy w miłosne ramiona,
Spłodził z nią Heraklesa, męża serca lwiego¹.

Młodość Heraklesa:

A kiedy Heraklesa, dziecię zobaczyli,
Jak drobnymi rączkami oba smoki złowił,
Krzyknęli – a on ojcu Amfitrionowi
Gadziny pokazywał, podskakiwał w górę,
Aż ciesząc się dziecinnie potwory ponure
Ze śmiechem u nóg ojca złożył zesztyniałe².

¹ Homer, *Odyseja*, przełożył L. Siemieński, Wrocław 1992, ks. XI, w. 273–275.

² Teokryt, *Sielanka grecka*, przełożyła A. Świderkówna, Wrocław 1953, Idylla XXIV (*Mały Herakles*), w. 54–59.

Czyny:

Herakles:

Mówisz o trudzie narzuconym losem,
Co zawsze ciężki i zawsze pod górę,
kiedy mi trzeba z synami Aresa
walkę nawiązać: najpierw z Lykaonem,
potem z Kyknosem, a trzeci raz z tym tu
panem i końmi jego iść w zapasy³.

Kres życia:

Końcowe słowa Heraklesa:

Hej, bierzcie, zanim wrócą bóle!
O duszo hartowana, twarda,
weź w usta raniące wędzidło,
by stłumić krzyki, i zakończ
radośnie to, czego nie chciałem⁴.

Z Olimpu na ziemię:

Herakles do Filokteta:

Mów, żeś usłyszał głos Heraklesa
I na własne oczy go zobaczył,
Dla ciebie przyszedł, moją niebiańską
Rzuciłem siedzibę,
By ci wyjawić Dzeusowe plany⁵...

Historyk grecki Diodor Sycylijski⁶, autor *Biblioteki*, zwanej zwykle *Biblioteką historyczną*, żył w I w. przed Chr. Jego dzieło zawierało 40 ksiąg, podzielonych na pentady. Autor opisał historię świata od jego mitycznych początków do wyprawy Cezara przeciw Gali. Zachowały się księgi: 1–5 (najstarsze dzieje świata i Grecji) oraz 11–20 (dzieje Grecji od roku 480 do 302). Z pozostałych ksiąg (21–40) zachowały się fragmenty w proporcji ok. 20% do ksiąg zachowanych w całości.

Mit o Heraklesie zawarty jest głównie w księdze IV. Dłuższy passus o nim pojawia się jednak już w ks. I (rozdz. 24), poprzedzony informacją (rozdz. 23,8), że według Egipcjan Grecy przywłaszczyli sobie najbardziej znanych herosów i bogów, a poza tym uznali za własne kolonie, które założyli Egipcjanie. Przytaczam początek rozdziału 24:

Herakles na przykład także był z pochodzenia Egipcjaninem; dzięki swej odwadze przeszedł dużą część ziemi zamieszkaną i w Libii umieścił stele.

³ Eurypides, *Tragedie*, t. I, przełożył J. Łanowski, Warszawa 2005, *Alkestis*, w. 499–504.

⁴ Sofokles, *Tragedie*, t. I, przełożył R. R. Chodkowski, Lublin 2009, *Trachinki*, w. 1259–1263.

⁵ Sofokles, *Filoktet*, przełożył J. Łanowski, Warszawa 1975, w. 1411–1415.

⁶ Najnowszą i bardzo bogatą literaturę na temat Diodora i jego *Biblioteki* można znaleźć w: K. Korus, *Diodor*, [w:] *Literatura Grecji Starożytnej*, red. H. Podbielski, t. II, Lublin 2005, s. 97–100.

[2] Próbuja na to znaleźć dowody u Hellenów. Mimo że wszyscy przyjmują, że podczas wojny z Gigantami Herakles walczył u boku bogów olimpijskich, to [Egipcjanie] uważają, że w żaden sposób nie można łączyć czasu, w którym na ziemi pojawili Giganci z tym, kiedy, jak powiadają Hellenowie, żył Herakles; a żył on [według Hellenów] pokolenie przed wojną trojańską. Egipcjanie natomiast uważają, że przyszedł na świat wtedy, gdy pojawili się pierwsi ludzie; wyliczyli też, że od tego czasu upłynęło ponad dziesięć tysięcy lat, a od wojny trojańskiej mniej niż tysiąc dwieście. [3] Również maczuga i lwia skóra są bardziej odpowiednie dla Heraklesa żyjącego w pradawnych czasach, bo wtedy nie wynaleziono jeszcze broni, a ludzie kijami bronili się przed napastnikami i ochraniali ciała skórami dzikich zwierząt. Nazywają go synem Zeusa, nie twierdzą jednak, że wiedzą, kim była jego matka. [4] Syna Alkmeny, który urodził się ponad dziesięć tysięcy lat później, zaraz po narodzinach nazwano „Alkajosem”; później zmieniono mu imię na „Herakles”; stało się tak nie dlatego, jak powiada Matris⁷, że sławę zyskał dzięki Herze, ale dlatego, że postępował tak samo, jak pradawny Herakles; i dlatego, gdy zdobył równą mu sławę, przejął też jego imię. [5] Z ich opowieściami zgodne jest pochodzące z dawnych czasów podanie, mianowicie że Herakles oczyścił ziemię z dzikich zwierząt; taka opowieść w żaden sposób nie może odnosić się do człowieka żyjącego w czasach wojny trojańskiej, ponieważ wtedy większa część ziemi zamieszkaanej była już ucywilizowana dzięki rolnictwu, miastom i sporej liczbie żyjących na niej ludzi. [6] Cywilizowanie kraju bardziej więc pasuje do kogoś, kto żył w czasach pradawnych, gdy ogromna ilość dzikich zwierząt ograniczała [działalność] ludzi; tak było zwłaszcza w Egipcie, gdzie, nawet w naszych czasach, te tereny, które leżą powyżej niego, są pustynne i pełne dzikich zwierząt. [7] Wydaje się, że Herakles troszczył się o ten kraj, ponieważ była to jego ojczyzna; uwolnił ziemię od dzikich zwierząt i dał ją chłopom, a za wyświadczone dobro otrzymał cześć równą boskiej. [8] Powiadają, że także Perseusz urodził się w Egipcie; Hellenowie miejsce urodzenia Izdy przenieśli do Argos, bo w mitach opowiadają o przemienionej w jałówkę Io⁸.

Ciekawy epizod z życia herosa przytacza Diodor w ks. III, rozdz. 67:

[2] Linos, którego podziwiano z powodu poezji i sztuki śpiewania, miał wielu uczniów; najbardziej znanymi byli trzej – Herakles, Tamyras i Orfeusz. Herakles, który uczył się gry na kitarze, nie mógł tej sztuki opanować, bo miał ciężki umysł i kiedy Linos wymierzył mu chłostę, rozgniewał się, uderzył kitarą nauczyciela i go zabił⁹.

Całościowe ujęcie mitu o Heraklesie zawiera dopiero księga czwarta, rozdziały 8–39. We wstępie do niej Diodor zaznacza, że traktuje mity jako część historii uważając, że największych i najliczniejszych czynów dokonali herosi i półbogowie oraz wielu dzielnych ludzi, a potomni za ich powszechnie znane szlachetne czyny czcili jednych ofiarami przysługującymi bogom, a innych – herosom, a wszystkich

⁷ Matris z Teb, autor *Pochwały Heraklesa* – prawdopodobnie z III w. przed Chr.

⁸ Przekład M. Wróbel – w druku.

⁹ Przekład M. Wróbel – w przygotowaniu do druku.

na wieczne czasy opiewał stosownymi pochwałami głos historii. Dlatego – pisze dalej Diodor – w trzech poprzednich księgach przedstawił wydarzenia mitologiczne innych narodów oraz historie o ich bogach, a także opisał położenie geograficzne poszczególnych krajów, żyjące w nich zwierzęta i w ogóle to co godne pamięci i niezwykle. W ks. IV przedstawia wszystko, co Grecy mówią w swoich dziełach historycznych dotyczących czasów starożytnych na temat znanych herosów i półbogów oraz ogólnie o ich godnych pamięci czynach w czasie wojny, jak i o tym, co pożytecznego wynaleźli w czasie pokoju i przyczynili się do wspólnego dobra, albo wnieśli jako prawodawcy.

Wyliczanie bogów i herosów rozpoczyna od Dionizosa (rozd. 2–5), następnie przywołuje Priapa (rozd. 6), Hermafrodytę, Muzy (rozd. 7) i dalej przechodzi do Heraklesa (rozd. 8–39). Po Heraklesie omawia dalszych zasłużonych bogów i herosów, wśród nich Teusza, jako swego rodzaju rywala Heraklesa z uwagi na wykonywane prace.

Przechodząc do Heraklesa Diodor (rozd. 8) pisze:

Jestem świadom licznych trudności, na które natrafiają autorzy zajmujący się dawnymi mitami, zwłaszcza gdy chodzi o mity związane z Heraklesem. Bo według zgodnej tradycji wielkością dokonań przewyższył on wszystkich, o których istnieje pamięć od najdawniejszych czasów. Trudno więc należycie przedstawić każde z tych dokonań i opisać słowami godnymi takich czynów, które dzięki swej wielkości zyskały w nagrodę nieśmiertelność. (2) A ponieważ z racji odległości w czasie i niesamowitości opowiadanych wydarzeń dla wielu mity są niewiarygodne, zatem należałoby albo opuścić zdecydowaną większość czynów, ale to umniejszyłoby sławę boga, albo wyliczyć wszystkie i zarazem uczynić ich historię niewiarygodną. (3) Niektórzy bowiem czytelnicy porównują wydarzenia z dawnych mitów z tymi, które mają miejsce w naszych czasach i wątpią w wielkość tamtych po zestawieniu ich z wydarzeniami znanymi z własnego doświadczenia. Dlatego oceniając siłę Heraklesa przez porównanie z ludźmi współczesnymi, uważają, że jest ona przesadzona i tym samym ich opis jest niewiarygodny. (4) Ogólnie bowiem gdy chodzi o historie mitów, nie należy w każdym wypadku do przesady szukać w nich prawdy. Przecież w teatrach, mimo że jesteśmy przekonani, że nie ma centaurów, którzy mają dwa różne rodzaje ciała, ani Geryona z trzema ciałami, to jednak życzliwie przyjmujemy tego rodzaju mity i aplauzem przymnażamy czci bogu. (5) Byłoby więc dziwne, żeby Herakles przebywając jeszcze wśród ludzi dzięki swoim czynom ucywilizował świat, a ludzie mieli zapomnieć o jego powszechnych dobrodziejstwach, zniesławiać pochwały jego najpiękniejszych czynów i żeby nasi przodkowie za jego niezwykle zasługi uznali jego nieśmiertelność, a my nie mielibyśmy pielęgnować czci do tego boga, przekazanej nam przez naszych przodków. Ale zostawmy tego rodzaju rozważania i przedstawmy od początku jego czyny opierając się na najdawniejszych poetach i mitografach¹⁰.

¹⁰ Cytaty z ks. IV pochodzą z: Diodor Sycylijski, *Czyny i dzieła herosów i półbogów* (Biblioteka historyczna IV), przekład i wstęp S. Dworacki, komentarz L. Mrozewicz, Poznań 2013.

Z przytoczonego cytatu widać, że Diodor zdaje sobie sprawę z niemożliwości dochodzenia prawdy historycznej w wydarzeniach przedstawionych w mitach, niemniej uważa, jak widać, że nie należy ich pomijać w dziele, które ma opisać historię świata od najdalej uchwytnych początków, bo być może są one pozostałością wcześniejszego świata niż obecny.

Do Heraklesa przechodzi wreszcie z rozdziałem 9. Na początek przypomina, że jego matka Alkmena pochodziła również od Zeusa, jako potomek Perseusza, syna Zeusa i Danae. Zapowiedzią wielkości Heraklesa było zatem jego pochodzenie, ale nie tylko, bo kiedy Zeus złączył się z Alkmeną, potrójnie wydłużył noc i długością czasu danego sobie na prokreację zapowiedział niezwykle siłę dziecka, które miało się narodzić. Diodor dodaje, że w tym zbliżeniu nie chodziło jednak o zaspokojenie żądzy miłosnej, jak w przypadku obcowania z innymi kobietami, ale bardziej o sam akt prokreacji. Dlatego pragnąc nadać swoim uściskom postać legalną i nie chcąc dopuścić się gwałtu, wiedząc, że nie przystałaby na to Alkmena, posłużył się wobec niej podstępem i przyjął postać Amfitriona. Dalej Diodor:

Gdy nadszedł naturalny czas porodu, Zeus z myślą o narodzinach Heraklesa zapowiedział w obecności wszystkich bogów, że urodzone w tym dniu dziecko uczyni królem potomków Perseusza. Na to zazdrosna Hera z pomocą swej córki Eileityi wstrzymała bóle porodowe Alkmeny i spowodowała, że przed czasem ujrział światło dzienne kuzyn Heraklesa Eurysteus. (5) Wówczas Zeus, mimo że został oszukany, postanowił dotrzymać przysięgi, ale pragnął też zapewnić sławę Heraklesowi. Dlatego, jak podają, przekonał Herę, żeby zgodziła się na to, by zgodnie z jego obietnicą królem był Eurysteus, natomiast Herakles wykona dwanaście prac, które wyznaczy mu Eurysteus, a po ich wykonaniu otrzyma nieśmiertelność.

Tym samym został zapowiedziany dalszy los Heraklesa i jego finał na Olimpie. Dalej autor podaje szczegóły z życia Heraklesa po urodzeniu, wrogie działanie Hery, którego szczególnie widocznym przejawem jest nasłanie dwóch węży (rozdz. 10), a co w efekcie, jak uważają niektórzy, dało bohaterowi imię od zawistnej bogini. Wydarzenia te miały miejsce na Peloponezie. Gdy Herakles razem z Amfitrionem, wygnanym z Tyrynsu, znalazł się w Tebach, wkrótce wyzwolił je spod władzy Erigonosa, króla Minyów. Czyn Heraklesa, będącego jeszcze efebem, przyniósł mu sławę w całej Helladzie, a król Teb Kreon dał mu za żonę swoją córkę Megarę. Ale Eurysteus, władca Argolidy, patrząc podejrzliwie na rosnącą siłę Heraklesa, wezwał go do wykonania prac. Herakles najpierw ociągał się, ale na wyraźne polecenie Zeusa i po otrzymaniu wyroczni w Delfach zgłosił się do Eurysteusa.

Od tego momentu (rozdz. 11) dalsze dzieje Heraklesa są znaczone dwunastoma pracami oraz innymi równie wielkimi, ale i mniejszymi czynami, które przyniosły mu sławę w Helladzie i na całej zamieszkaney ziemi.

12 prac Heraklesa zostało ujętych przez Diodora w katalog. Taki katalog powstał jeszcze w czasach hellenistycznych. O liczbie 12 prac mówi np. Teokryt

w *Małym Heraklesie*¹¹. Występują one w określonej kolejności, przyjętej również we współczesnych opracowaniach mitologii greckiej, np. u P. Grimala¹². 6 pierwszych prac zostało wykonanych na terenie Hellady, a pozostałe na innych obszarach. Diodor pisząc o Heraklesie korzystał ze wspomnianego wyżej Matrisa¹³.

Ciąg wydarzeń znaczonych 12 pracami, przeplatany czynami nieobjętymi katalogiem przedstawia się następująco. Poniżej wymienię jedynie poszczególne prace; szczegółowe ich omówienie zajęłoby zbyt wiele miejsca.

1. (rozd. 11) Zabicie lwa nemejskiego. – Opis krótki, ograniczający się do kilku linijek tekstu. 2. Zabicie hydry lernejskiej. – Opis krótki. 3. (rozd. 12) Sprowadzenie dzika erymantejskiego. – Opis krótki, zawiera jednak kilka istotnych szczegółów. Przed kolejną, wyznaczoną pracą, Herakles stoczył walkę z Centaurami, której Diodor poświęcił sporo uwagi. 4. (rozd. 13) Sprowadzenie nadzwyczaj szybkiej łani o złotych rogach¹⁴. – Opis krótki. 5. Wypędzenie ptaków z Jeziora Stymfalijskiego. – Opis krótki. 6. Oczyszczenie stajni Augiasza. – Opis kilkuzdaniowy, niemniej ujmujący istotę całego wydarzenia. 7. Sprowadzenie z Krety byka. – Opis niemal zdawkowy. (rozd. 14) Po tej pracy Diodor wymienia szereg innych dokonań Heraklesa: ustanowienie Igrzysk Olimpijskich, w których sam uczestniczy jako bezkonkurencyjny zawodnik, otrzymanie darów od bogów za swoje dotychczasowe dokonania; niespodziewany powrót do narodzin Heraklesa i przypomnienie, że pierwszą niewiastą śmiertelną, z którą obcował Zeus, była Niobe, a ostatnią, bo nie liczył na urodzenie kogoś godniejszego od dotychczasowych potomków spółdzionych z niewiastami ziemskimi, była Alkestis (szesnaste pokolenie po Niobe); (rozd. 15) Herakles w walce przeciw Gigantom; Herakles uwalnia Prometeusza. 8. Sprowadzenie kłaczy Diomedesa trackiego. – Opis z kilkoma szczegółami. Po tym opisie Diodor wspomina udział Heraklesa w wyprawie Jazona po złote runo i zapowiada szczegółowe omówienia tego udziału niebawem przy miecie o wyprawie Argonautów. 9. (rozd. 16). Przyniesienie pasa amazonki Hippolyte. – Opis dość szczegółowy. 10. (rozd. 17) Sprowadzenie z Iberii krów Geryona. – Szczegółowy opis przygotowań i wydarzeń poprzedzających wykonanie zadania oraz dokonania i przygody w drodze powrotnej: zebranie sił na Krecie potrzebnych do wyprawy, oczyszczenie wyspy z dzikich zwierząt; zabicie Antajosa w Libii i ucywilizowanie kraju; (rozd. 18) zgładzenie Busirisa w Egipcie; założenie miasta Hekatompylon (czyli Teb Egipskich) po przejściu bezwodnej Libii; przybicie do Gadejry¹⁵ i postawienie słupów na obu kontynentach; zwycięstwo w walce zbrojnej (zginęli iberyjscy wodzowie) i zdobycie stada krów Geryona; droga przez Iberię; powrót do tematu słupów – opis działań z zakresu inżynierii wodnej i lądowej Heraklesa; dygresja do wcześniejszych działań inżynieryjnych

¹¹ Idylla XXIV: *Herakliskos*, w. 82 n.

¹² P. Grimal, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Wrocław 1990, s.v. Herakles.

¹³ Patrz: przyp. 6.

¹⁴ Autor nie podaje, że była to łania kerynejska – patrz: P. Grimal, s. v. Herakles.

¹⁵ Dzisiejszy Kadyks.

w Tempe i w Beocji; (rozdz. 19) wkroczenie do kraju Celtów i założenie Alezji; droga przez Alpy do Italii; (rozdz. 20) pobyt u Ligurów, opis kraju, ciężka praca kobiet; (rozdz. 21) dotarcie do Tybru i założenie obozu w miejscu późniejszego Rzymu; dotarcie do Równiny Kymejskiej i walka ze zrodzonymi tam Gigantami – silnymi mężczyznami, znanymi z bezprawia; (rozdz. 22) dotarcie do morza, zbudowanie obiektów nad jeziorem Avernus; (rozdz. 23) przeprawa na Sycylię i obejście wyspy, sporo szczegółów, (rozdz. 24) wspomniane Agyrion, miejsce urodzenia Diodora; powrót na teren Italii; (rozdz. 25) okrążenie Adriatyku; wyprawa piesza do Eurysteusa do Tesalii po kolejną pracę, którą było przyprowadzenie z Hadesu Cerbera, poprzedzone udaniem się do Eleusis i wtajemniczenie w misteria przez Musajosa, syna Orfeusza; przy okazji przypomnienie Orfeusza, który był w Hadesie przed Heraklesem. 11. (rozdz. 26) Wyprowadzenie Cerbera – relacja przykładem szczególnej *brevitas*: „Otóż Herakles według przekazów mitologicznych zszedł do krainy Hadesa i został przyjęty przez Persefonę jak brat, wyprowadził na ziemię Tezeusza i Pejritoosa po uwolnieniu ich z więzów. Dokończył tego z pomocą Kory, związał też wbrew spodziewaniu Cerbera, wyprowadził go na ziemię i pokazał ludziom”. 12. Przyniesienie jabłek Hesperyd. O samej pracy pisze Diodor niewiele, bo ważniejsza była dla niego dyskusja z mitografami na temat samych jabłek, które nie musiały być jabłkami, ale pięknymi jak złoto owcami. (rozdz. 27) Autor próbuje też odnieść się do nazw: Hesperyda i Atlantyda.

Przy opisie ostatniej pracy Diodor podaje, że Herakles zabił Antajosa w Libii i Busirisa w Egipcie, mimo że już wymienił oba incydenty wśród wydarzeń, które miały miejsce przed zdobyciem stada Geryona¹⁶. Popłynął też do Etiopii, zabił króla Emationa, uratował córki Atlasa. (rozdz. 28) Autor wraca jeszcze do Amazonki, które szukając zemsty na Grekach za klęskę w walce z Heraklesem i wiedząc, że Herakles jest zajęty innymi sprawami, doszły do Attyki, ale tym razem krwawo rozprawił się z nimi Tezeusz.

Jest jeszcze wyprawa kolonizacyjna na Sycylię (rozdz. 29), pod wodzą syna Ijolaosa, a przy okazji historia z 50 córkami ateńczyka Tespiosa. Chciał on mieć dzielnych synów, zrodzonych z jego córek za sprawą Heraklesa i w tym celu zaprosił herosa do swego domu. Córki urodziły synów, którzy później z Ijolaosem ruszyli jako koloniści na Sycylię. (rozdz. 30) Ijolaos w drodze powrotnej do Grecji zatrzymał się także na Sycylii, co dało pretekst do ponownego mówienia o ziemi ojczystej autora.

Diodor wraca (rozdz. 31) do Heraklesa i dalszych wydarzeń z jego życia. Przytacza historię z Omfale, u której Herakles odbywa pokutę, zdegradowany do statusu niewolnika. Jest to kara za strącenie z wieży Ifitosa, syna Eurytosa, ojca Ijoli, znanej z *Trachinek* Sofoklesa. Po powrocie na Peloponez (rozdz. 32) udał się do Ilionu po konie Laomedonta, obiecane mu w czasie wyprawy do Kolchidy. Również tym razem nie obyło się bez walki i rzezi. Po ponownym powrocie

¹⁶ Może to być nieświadome powtórzenie.

na Peloponez Herakles nie ustaje w swoich różnorodnych działaniach. Oto niektóre z ważniejszych: (rozd. 33) wyprawa zbrojna przeciw Augiaszowi; przygoda miłosna z Auge i narodziny syna Telefosa; (rozd. 34) opuszczenie Peloponezu i zamieszkanie w Etolii, w Kalidonii; małżeństwo z Dejanirą, córką Ojneusa, już po śmierci jego syna Meleagra¹⁷; (rozd. 35) odwrócenie rzeki Acheloos i nawodnienie znacznych obszarów Kalidonii. Niektórzy poeci – dodaje Diodor – nadali temu dziełu postać mitu i przedstawiają Heraklesa walczącego z rzeką w postaci byka. Herakles odłamał jeden róg byka, nazwany rogiem Amaltei. Dalsze czyny Heraklesa (rozd. 36–38): wojna z Tesprotami¹⁸, zdobycie miasta Efyre, zabicie króla Fyleusa; przygoda z Nessosem – szczegółowy opis; wyprawa przeciw Dryopom, w walce ginie król Fylas; szereg innych mniejszych i większych przygód wojennych; zdobycie Ojchalii i branki Ijoli; wzgórze Kenajon na Eubei – tu chce złożyć ofiarę, Lichas udaje się po uroczyste szaty – następuje szczegółowy opis znanych wydarzeń; Filoktet za cenę łuku Heraklesa podpalil stos, a dalej:

Gdy było już po wszystkim, podeszli Ijolaos i jego ludzie, by zebrać kości, ale żadnej kości nie znaleźli, zatem przyjęli, że zgodnie z wyrocznią Herakles przeszedł ze świata ludzi do świata bogów (rozd. 38,5).

Następuje adopcja Heraklesa na Olimpie:

Hera położyła się na łóżku i przycisnęła Heraklesa do swego ciała, a następnie pozwoliła, by po jej szatach upadł na ziemię, co miało naśladować prawdziwy poród. Tak postępują do dziś barbarzyńcy, kiedy chcą adoptować syna. ... Hera, jak mówią mity, po adopcji Heraklesa ożeniła go z Hebe, o której również poeta powiedział w *Nekyi* (rozd. 39,2):

Po czym Heraklesowe widmo tuż przy dole
Stanęło, on sam bowiem siedział w bogów kole
Na niebiańskiej biesiadzie z Hebą na pieszczocie¹⁹.

Świadectwo skromności Heraklesa:

Mówią, że jednak Herakles zaliczony przez Zeusa do dwunastu bogów, nie przyjął tego zaszczytu. Było bowiem dla niego nie do przyjęcia, by został zaliczony po uprzednim wykluczeniu jednego z dwunastu. Byłoby rzeczą straszną, żeby przyjmując zaszczyt, równocześnie pozbawić tego zaszczytu innego boga (rozd. 39,4).

¹⁷ Poznajemy tu jeden ze sposobów Diodora na wprowadzanie dygresji (rozd. 34,1): „Nie będzie według mnie rzeczą niewłaściwą uczynić krótką dygresję i powiedzieć o zmiennym losie, którego doświadczył Meleager” – chodzi o sprawę dzika kalidońskiego i prawa pierwszeństwa do skóry zwierzęcia. Dalej następują inne jeszcze epizody związane z Meleagrem i na koniec: „Tak przedstawiają się dzieje Meleagra, Altai [żona Ojneusa, matka Dejaniry i Meleagra] i Ojneusa”.

¹⁸ Tesproci długo byli stróżami świątyni Zeusa w Dodonie.

¹⁹ Homer, *Odyseja*, XI w. 602–603 (przekł. L. Siemieński, XI 617–619).

Na koniec Diodor oświadcza, że jego omówienie mitu o Heraklesie jest kompletne:

Co do Heraklesa, jeśli zajmowaliśmy się nim ponad miarę, to przynajmniej nie opuściliśmy niczego, co mówią o nim mity (rozdz. 39,4).

Ale na tym nie koniec, bo Diodor przechodzi do udziału Heraklesa w wyprawie Argonautów (rozdz. 40–53). Herakles jest wymieniany wielokrotnie w jej opisie.

Pominę szczegóły z udziału w wyprawie, przytoczę natomiast to, co Diodor pisze w podsumowaniu, o jej znaczeniu dla Heraklesa:

Gdy Argonauci mieli wrócić do swoich krajów, wówczas Herakles zaproponował dowódcom, by na wypadek nieoczekiwanej zmiany losu złożyli przysięgę, że będą walczyć wspólnie po stronie tego, który będzie potrzebował pomocy²⁰. Wybrali również najsłynniejsze w Grecji miejsca na ustanowienie igrzysk i na powszechne uroczyste zgromadzenie i poświęcili te igrzyska Zeusowi Olimpijskiemu, największemu z bogów. (5) Po złożeniu przez dowódców przysięgi o wzajemnej pomocy i zleceniu Heraklesowi zorganizowania igrzysk wybrali, jak się podaje, miejsce na uroczyste zgromadzenie w kraju Elejczyków nad rzeką Alfejos. Dlatego to miejsce nad rzeką poświęcił najwyższemu bogu i od niego nazwał je Olimpią. Gdy ustanowił zawody konne i gimnastyczne, ustalił zasady przyznawania nagród, rozesał posłów, by rozeszli w miastach wiadomość o widowisku igrzysk. (6) I mimo że Herakles zdobył nie małą sławę dzięki uznaniu, jakim darzyli go Argonauci podczas wyprawy, teraz doszła jeszcze sława płynąca z Igrzysk Olimpijskich, tak że stał się najsłynniejszym u wszystkich Greków i liczni w wielu miastach szukali przyjaźni z nim, gotowi też do udziału w każdym niebezpieczeństwie. (7) A ponieważ dzięki swojej odwadze i umiejętności dowodzenia, wnet stał się przedmiotem podziwu i dzięki temu zgromadził największą armię, przeszedł przez całą ziemię zamieszkaną, świadcząc dobrodziejstwa rodzajowi ludzkiemu. Dlatego z powszechną aprobatą otrzymał w nagrodę dar nieśmiertelności. Natomiast poeci, zgodnie ze swoim zwyczajem mówiący o cudownych wydarzeniach, stworzyli mit o tym, że Herakles sam i bez sił zbrojnych wykonał prace, o których stale się mówi (rozdz. 53, 4–7).

PODSUMOWANIE

Według Diodora największe i najliczniejsze czyny na ziemi miały miejsce w czasach mitologicznych, czyli przedhistorycznych, a dokonali ich herosi i pół-bogowie oraz wielu dzielnych ludzi. Autor *Biblioteki* zgodnie z poglądami starożytnych, które podzielał również Tukidydes, liczył czasy historyczne od wojny

²⁰ Pierwszy znany związek kombatantów? Spod Troi każdy wódz wracał ze swoim wojskiem na własną rękę.

trojańskiej. Herakles należał do ostatniego pokolenia bohaterów z okresu mitologicznego.

Diodor przedstawia wszystkie dokonania Heraklesa, nawet jeśli wydawałyby się niewiarygodne współczesnym, ponieważ, jego zdaniem, nie można miary współczesnej przykładać do bohaterów i ich dokonań w czasach mitologicznych.

PREZENTACJA MITU O HERAKLESIE U DIODORA

Informacje o Heraklesie pojawiają się już w księdze pierwszej. Diodor mówi tam o dwóch Heraklesach: pierwszym – egipskim, drugim – greckim, który pojawił się 10 tys. lat po Heraklesie egipskim. Diodor zajmuje się głównie postacią Heraklesa greckiego. Przypomina jego boskie pochodzenie, czyli od Zeusa i to podwójnie, bo od niego pochodziła także matka Heraklesa Alkmena, z rodu Perseusza, który był synem Zeusa i Danae. Los Heraklesa zdeterminowany był wrogą postawą wobec niego Hery oraz tym, że Zeus przedwcześnie ujawnił, jaką przyszłość przewidział dla swego syna. Wyróżniał się już jako dziecko. Sławę, jeszcze jako efeb, zdobył w Tebach, co wywołało niepokój Eurysteusa i ponaglenie do wykonania 12 prac, które ten miał wyznaczać, a których wykonanie miało mu zapewnić nieśmiertelność. Prace zostały tak pomyślane, by Herakles nie zdołał ich wykonać. Pomogła mu obietnica Zeusa o zagwarantowanej nieśmiertelności. Prace, omawiane chronologicznie, stanowią oś mitu prezentowanego przez Diodora, a między nimi wymieniane są także inne, niekiedy równie wielkie dokonania. Po zakończeniu wszystkich prac półbóg Herakles zdobył nieśmiertelność i trafił na Olimp. Diodor z satysfakcją podaje, że jako autor nie opuścił niczego, co się tyczy Heraklesa.

Omówienie poszczególnych czynów różni się co do długości. Niektóre opisane są ze szczegółami, inne mają charakter krótkich haseł słownikowych. Jeżeli głównym źródłem była praca Matrisa, to Diodor ją po prostu nierówno streszczał, zależnie od własnych upodobań, a równocześnie z ambicją powiedzenia wszystkiego, co musiało oznaczać nierówne potraktowanie materiału źródłowego. Nie znamy innych materiałów, z których autor czerpał wiedzę o Heraklesie. Niezależnie jednak od źródeł pisanych, mógł także korzystać z tradycji ustnej, czyli z pamięci własnej i swego otoczenia.

Herakles został przedstawiony przez Diodora jako wielki dobroczyńca ludzkości. Uporządkował sprawy wielu państw, nadał im prawa, nagradzał dobrych, karał złych, potrafił żałować czynów, których dopuścił się z racji słabości lub tylko przypadkowo. Wykonał także szereg słynnych prac inżynierskich na globalną skalę, w czym pomagały mu dwie zwłaszcza cechy osobowe: *techne* oraz *epinoja*, czyli umiejętności techniczne połączone z wrodzoną inteligencją. Znał też swoją wartość i nie pozwalał się poniżać. Poddał się jednak woli bogów, a gdy znalazł się na Olimpie, nie skorzystał z możliwości znalezienia się w gronie dwunastu. Taki obraz Heraklesa nakreślił Diodor w księdze IV *Biblioteki*.

Diodor nie ma zwyczaju podawania źródeł, z których korzystał przy pisaniu poszczególnych ksiąg i tylko niekiedy wymienia imiona historyków, pisarzy i poetów. Najczęściej posługuje się określeniami anonimowymi: jak mówią, jak podają, według autorów mitów, podobno itp. Co do głównego źródła wiedzy o Heraklesie, wydaje się, że było nim wspomniane dzieło Matrisa z Teb.

Ciekawie prezentuje się szlak podróży Heraklesa po ówczesnej *oikumene*. Powstaje pytanie o jego genezę w świadomości mitologicznej Greków. Mogło być tak: Grecy zakładający kolonie w różnych częściach ówczesnego świata zabierali ze sobą rodzime bóstwa i bohaterów mitologicznych, wśród nich także Heraklesa, którego kult sądząc z wyraźnych wzmianek w *Iliadzie*, był bardzo szeroko zakorzeniony w świadomości Greków. Z czasem wyobrażenia podpowiadała twórcom mitów, by np. mity o Heraklesie łączyć w większe całości. W ten sposób mogły powstać szlaki wędrówek Heraklesa, przez co mity o nim nabrały nowej jakości. Tym samym wędrujący Herakles stał się jeszcze bliższy Grekom, wiecznym podróżnikom.

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Instytut Filologii Klasycznej
Collegium Maius, ul. Fredry 10, III piętro
61-701 Poznań
Professor emeritus

HERACLES AND HIS ACTIONS IN THE WORKS OF DIODORUS SICULUS

Abstract

The subject of the article is the myth of Heracles in Book IV of the *Historical Library* of Diodorus Siculus. There are also other references to Heracles in Diodorus' work. The author of the article has briefly presented the contents of the book in question and concludes with some general comments. He has also suggested ways in which we can explain the origins of Heracles' travels around his contemporary *oikumene*.

Key words: Diodorus Siculus, Historical Library, Heracles, Heracles' labours, Greek mythology.